

BİBLİYOGRAFYA :

Murat [Uraz], *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933, s. 6, 7; Eflâtnun Cem Güney, *Halk Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1947, tür.yer.; a.mlf., *Folklor ve Halk Edebiyatı*, İstanbul 1971, s. 252, 253; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, tür. yer.; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 270-273; a.mlf., *Edebiyat Araştırmaları*, s. 165, 173; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1951, s. 73-82; Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1969, s. 21; a.mlf., *Folklor ve Edebiyat I*, İstanbul 1982, s. 25; a.mlf., *Folklor ve Edebiyat II*, İstanbul 1983, s. 19; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 18-21; Muhan Bali, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi, Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Ankara 1973, tür.yer.; Şükür Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 1981, s. 14-16; Umay Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986, tür.yer.; M. Şakir Ülkütaşır, "Âşık", *İTA*, I, 593; "Âşık Edebiyatı", *TA*, IV, 51, 52, 53; XVIII, 393-399; M. Kutlu — D. M. Doğan, "Âşık", *TDEA*, I, 184-185; Mehmet Gökalp, "Bâdeli Âşık", a.e., I, 281.

NURETTİN ALBAYRAK

ÂŞIK ÇELEBİ

(ö. 979/1572)

Meşâirü's-şuarâ adlı tezkiresinin yazarı ve şair.

926 (1520) yılında Prizren'de doğdu. Asıl adı Pîr Mehmed'dir. Dedesinin babası Mehmed Nattâ, XIV. yüzyılın sonunda Emîr Sultan ile Bursa'ya gelerek yerleşmiş bir seyid* ailesindedir. Mehmed Nattâ, önce Ebû İshak zâviyesine şeyh ve müteveli olmuş, ayrıca kendisine nakîbüleşraf*lık görevi de verilmiştir. Daha sonra bu göreve oğlu Zeynelâbidin tayin edilmiştir. Âşık Çelebi'nin babası Seyyid Ali, Zeynelâbidin'in oğlu olup babası hayatta iken ona yardımcı olmuş, ölümünden sonra ise çeşitli yerlerde kadılıklarda bulunmuş ve Filibe kadısı iken vefat etmiştir (941/1534-35). Annesi, II. Bayezid'in kazaskerlerinden Müeyyedzâde'nin kızıdır.

Rumeli'de doğduğunu ve çocukluğunu bu çok sevdiği yerlerde geçirdiğini, hayatı hakkında geniş bilgiler edindiğimiz tezkiresinden öğrenmekteyiz. Tahsilini devrin önde gelen ilim adamlarından Sürûri, Taşköprizâde, Arapzâde Abdülbâki Efendi, Ebüssuûd, Emîr Gîsû Efendi ve Muhyiddin-i Fenârî'nin yanında tamamlayan Âşık Çelebi, dedesi Müeyyedzâde ve babasının arkadaşları sayesinde geniş bir çevre edindi. Böyle bir muhitte yetişmesinin sonucu olarak da tezkiresinde gerek sanat çevrelerini gerekse arkadaşlık ettiği kişileri çok renkli ve ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır.

Önce Bursa mahkemesinde kâtiplik vazifesi alan Âşık Çelebi, daha sonra Emîr Sultan vakfına müteveli tayin edildi (1541). Burada beş yıl görev yaptıktan sonra Bursa vakıflarını teftiş eden Rüşenîzâde'nin kendisi hakkında iyi bir rapor vermemesi sonucu bu vazifeden azledildi ve İstanbul'a döndü (1546). Âşık Çelebi Bursa'da iken bir ara vebaya yalananmışsa da bir süre sonra iyileşmiştir.

Bursa dönüşünde, eski hocası Emîr Gîsû sayesinde İstanbul'da mahkeme kâtibi olan Âşık Çelebi, daha sonra divan kâtipleri reisi Receb Çelebi'nin ölümü üzerine bu göreve aday gösterilmişse de başkalarının da bu işi ele geçirmek için araya girmeleri yüzünden bu vazifeyi elde edememiştir. Bu olaydan sonra bir süre Ebüssuûd'a kâtiplik yapan Âşık Çelebi, hocası Muhyiddin'in ölmesi sebebiyle zorlukla da olsa icâzetnâmesini aldı (1547). Mülâzım olabilemesi için kendisini yine eski hocası Emîr Gîsû destekledi ve kazasker Bostanzâde müracaatını kabul ederek onu mülâzım kaydetti. Böylece Âşık Çelebi ilk kadılık görevine Silivri'de başladı ve aynı yıl evlendi (1550). Daha sonra da kendisini Silivri'den Priştine'ye naklettirdi. Priştine'den Serfiçe'ye alınan Âşık Çelebi beklenmedik bir anda görevinden azledilince hem maddî sıkıntı çekti, hem de tezkiresi üzerindeki çalışmaları aksadı. Fakat bu sıkıntı uzun sürmemiş, birkaç ay sonra Narda'ya (bugünkü Arta) tayin edilmişse de Narda'nın eski kadısı olan ve çeşitli yolsuzlukları yüzünden görevinden alınan Müsâd Kadî'nin ve ona bu kötü işlerinde yardımcı olan Narda Voyvodası Ferruh Kethüdâ'nın entrikaları sonucu yine azledildi, ancak çok kısa bir süre sonra Manavgat'a bağlı Alâiye'ye (Alanya) kadı olarak gönderildi. Narda hadisesinden dolayı çok üzülen Âşık Çelebi, tezkiresinde bu olayı uzun uzadıya anlatır ve "zulm" (ظلم) kelimesini buna tarih düşürür (970/1562-63).

Âşık Çelebi Alâiye'de de çok kalmadı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, "Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi" misraları ile başlayan ünlü gazelini tahmis ederek padişaha sundu ve nüfuzlu dostlarının da araya girmesiyle Niğbolu kadılığını elde etti. Buradan da Rusçuk'a bağlı Çernovi kadılığına getirildi. Âşık Çelebi'nin buralarda çok mesut olduğunu, tezkiresindeki, "Tuna" redifli yirmi beş beyitlik manzumesinden öğrenmekteyiz. Bir hadise üzerine 1566 yılında tekrar azledilen Âşık Çelebi, II. Selim'e

Sigetvar dönüşünde bir gazelle bir arzual sundu, bunun neticesinde Karatova (Köstendil'de bir kaza, şimdi Bulgaristan'da) kadılığına tayin edildi, ancak 1569 yılında bu vazifeden de azledildi. Yalnız bu arada tezkiresini bitirdi ve II. Selim'e sundu (1568). Eserinde her şeyden bıktığını yazan Âşık Çelebi, padişahın kendisi için sadece bir nakîbüleşraflık istemiştir. Bu arada Arapça *Zeylû's-Şakâ'ik*'ini de tamamladı ve Sokullu Mehmed Paşa'ya sundu. Bütün bu çabalarının sonunda kendisine Üsküp kadılığı verildi. Ancak Âşık Çelebi Üsküp'te zâ-tülcep hastalığına yakalandı ve 979 Şaban sonlarında (Ocak 1572) kurtulamamış olarak öldü. Evliya Çelebi, Âşık Çelebi'nin mezar taşında Cinânî tarafından yazılan, "Âşık sefer eyledi cihândan" tarih misraının yazılı olduğunu kaydeder.

Nesirde olduğu kadar nazımda da maharet sahibi olan Âşık Çelebi'nin rindmeşrep, hoşsohbet, arkadaş canlısı, vefakâr ve zeki şahsiyetinin yanı sıra çok keskin bir gözlemci de olduğu, ünlü eseri *Meşâirü's-şuarâ*'da açıkça görülür. Mahlas olarak Âşık adını seçmesi ise onun güzellerle düşkünlüğünü ve hayata bağlılığını göstermektedir. Türkçe'den başka Arapça ve Farsça'yı da çok iyi bilen Âşık Çelebi asıl şöhretini, klasik edebiyatımızın gerçekten en önemli ve güvenilir kaynaklarından biri olan tezkiresiyle yapmıştır. Tezkiresinde kullandığı süslü nesir üslubu da ayrıca eserin bir özelliğini teşkil etmektedir. Arkadaşlarını, eğlence yerlerini, hatta kişilerin özel hayatı ile ilgili ayrıntıları öylesine güzel bir dille anlatır ki canlı tasvirleriyle okuyucuyu âdeta çizdiği tablounun içine çeker. Nesrine göre nazmı oldukça basittir.

Eserleri. Âşık Çelebi'nin bilinen belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Tercüme-i Ravzatü's-şühedâ* (telifi 953/1546'dan önce). Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin *maktel** türündeki eserinin Türkçe'ye tercümesidir. Tesbit edilebilen üç nüshası vardır (Bibliothèque Nationale, Ancien Fond, nr. 107; Beyazıt Devlet Ktp., Umumi, nr. 5329; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3445). Aya-sofya nüshasının sonu eksiktir. 2. *Tercüme-i Şakâiku'n-nu'mâniyye*. Taşköprizâde tarafından kaleme alınan *eş-Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye* adlı eserin Türkçe'ye tercümesidir. Atâî'nin bildirdiğine göre Âşık Çelebi bu eserini Taşköprizâde'ye bizzat kendisi sunmuş, *eş-Şakâ'iku'n-nu'mâniyye* müellifi de, "Mevlânâ biz de Türkî gibi yazmış idik, bîhüde zahmet etmişsiniz" diyerek kitabının ko-

lay bir Arapça ile yazıldığını söylemiştir. Nedense Mecdî'nin tercümesi kadar tutulmayan eserin nüshasına da henüz rastlanmamıştır. 3. *Tercümetü'l-Tibri'l-mesbûk fi nasihati'l-mülûk*. Gazzâlî'nin, Sultan Sencer'in emriyle kendi huzurunda geçen konuşmaları Farsça olarak kaleme aldığı eserinin Arapça'sından Türkçe'ye yapılan bir tercümedir. Bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Bağdat, nr. 351). 4. *Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn*. Atâî'nin bildirdiğine göre Âşık Çelebi'nin iki *Hadîs-i Erbaîn*'i vardır. Birisi kendi derlemesi, diğeri ise Kemalpaşazâde'nin Arapça olarak derlediği eserin ve şerhinin Türkçe'ye tercümesidir. Âşık Çelebi'nin kendi derlemesinin nüshası henüz ele geçmediği halde diğeri *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi* adıyla basılmıştır (İstanbul 1316). 5. *Tercüme-i Ravzû'l-ahyâr*. Muhyiddin Mehmed Hatîbzâde'nin *siyasetnâme** türündeki eserinin Arapça'dan Türkçe'ye tercümesidir. II. Selim adına çevrilen ve aslında Zemaşerî'nin *Rebî'ü'l-ebâr* adlı eserinin telhisi olan bu eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Reşid Efendi, nr. 540; Lâleli, nr. 1696). 6. *Mî'râcû'l-ayâle ve minhâcû'l-adâle*. İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-şer'iyye fi işlâhî'r-râ'î ve'r-râ'iyye* adlı eserinin II. Selim adına Türkçe'ye yapılan bir tercümesidir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı iki nüshası vardır (Hazine, nr. 1768; Revan, nr. 1610). 7. *Zeylû's-Şakâ'ik* (telifi 1568). *Tetimmetü's-Şakâ'ik*'n-nu'mânîyye adıyla Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eserde kırk iki şahsın biyografisi bulunmaktadır. Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulmuş olan eserin tam bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Fâtih, nr. 4413). Berlin Devlet Kütüphanesi'yle (Or., nr. 2135) Paris Millî Kütüphanesi'nde (Or., nr. 137) iki nüshası daha vardır. 8. *Siget-*

varnâme. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferiyle ilgili bir gazavatnâmedir. Mesnevî tarzında kaleme alınan bu eser henüz ele geçmemiştir. Atâî *Zeyl-i Şakâik*'te bu eserden bahseder. 9. *Şeh-rengiz-i Bursa*. Kınalızâde Hasan Çelebi, Sunî'nin hayatını anlatırken yakın arkadaşı olan Âşık Çelebi'den de bahseder ve onun Bursa güzellerini anlatan bir şehrengiz yazdığını söyler. Âşık Çelebi şehrengizi 948'de (1541) yazdığını bizat kendisi de söylediği halde eserin nüshasına henüz rastlanmamıştır. 10. *Meşâirü's-şuarâ**. Türk edebiyatının Anadolu sahasında yazılan dördüncü şairler tezkiresidir. *Ebced** harflerine göre tertip edilmiş olup 976 (1568) yılında tamamlanmıştır. Eser sadece bir şairler tezkiresi değil, aynı zamanda devrin sosyal hayatını canlı bir üslûpla dile getiren değerli bir kaynaktır. 11. *Divan*. Tek nüshası Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Emîrî, Manzum, nr. 263). Divandan ziyade bir divançe niteliğinde olan bu eseri Âşık Çelebi Serfice kadılığı sırasında düzenlemiştir.

Âşık Çelebi'nin sadece Atâî tarafından bahsedilen *Mecmûa-i Sukûk* adlı bir eseri daha bulunmaktaysa da bunun da nüshası henüz ele geçmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Tezkire*, vr. 32^a-32^b, 182^a-183^b, 210^b, 221^b, 222^a, 236^a, 262^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 237; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 589-591; Atâî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 161-163; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 560; Osmanlı Müellifleri, II, 307; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954, s. 175-178; Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956, s. 63; a.m.f., *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 274-280; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 496, nr. 1521, 1522; Özege, *Katalog*, II, 481, nr. 6585; Orhan Şaik Gökyay, "Âşık Çelebi Tezkiresi", *TD*, sy. 30 (1976), s. 39-48; M. Fuad Köprülü, "Âşık Çelebi", *IA*, I, 695-701; V. L. Ménage, "Ashîk Çelebi", *El*² (İng.), I, 698; Abdülbâki Gölpınarlı, "Şuarâ Tezkireleri ve Tezkireciler", *AA*, sy. 2 (1974), s. 28-31; "Âşık Çelebi", *TDEA*, I, 187-188; Sabahat Okan, *Tezkire Sâhibi Âşık Çelebi'nin Hayatı ve Divânı'nın Transkripsiyonu* (1950-51), Türkiyat Araştırma Merkezi, nr. T 364; Fâik Gözübüyük, *Âşık Çelebi ve Tezkiresi* (1952); a.y., nr. T 392; Tennur Koçgündüz, *Âşık Çelebi'nin Şuarâ Tezkiresindeki Problemleri ve Üslûp Özellikleri Üzerinde Bir Çalışma* (1963); a.y., nr. T 621; Ali Süreyya Beyzâdeoğlu, *Âşık Çelebi Tezkiresini Tedkik* (1968); a.y., nr. T 815.

GÜNAY KUT

AŞIK DERTLİ

(bk. DERTLİ).

AŞIK EDEBİYATI

Kendisinin veya başkalarının şiirlerini saz eşliğinde çalıp okuyan ya da halk hikâyeleri anlatan ve âşık adı verilen saz şairlerinin oluşturduğu edebiyat.

Âşık edebiyatını, sade bir dil kullanarak şiirlerini daha çok hece vezniyle yazan ve saz çalarak yurdu dolaşan âşıkların eserleri oluşturur. Beş yüzyılı aşan bir zamandan beri Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da gelişip olgunlaşan âşık edebiyatı, çoğu manzum eserlerden, bazan da nazım-nesir karışımı hikâyelerden meydana gelmiştir. Geniş halk tabakalarının dil ve duygu inceliğine, heyecanlarına cevap veren bu edebiyatın adları bilinen şairleri için genellikle "saz şairi" veya "âşık" deyimini kullanılmaktadır.

Bir topluluk ya da zümre edebiyatı olarak kabul edilen âşıkların eserleri uzun süre halk edebiyatı içinde değerlendirilmiş ve aydınlardan pek ilgi görmemiştir. Ancak II. Meşrutiyet'ten sonra diğer edebiyat ve kültür meseleleri gibi halk edebiyatı da daha fazla bir ilgiyle ele alınmaya başlanmıştır. İlk defa Rıza Tevfik 1911 yılında *Peyâm* gazetesinin edebî ilâvesinde "Folklor" başlığıyla yayımladığı makalede konuyla ilgili dikkate değer bazı bilgiler vermiş ve kendine göre bir de tasnif yapmıştır. Daha sonra M. Fuad Köprülü, *Millî Teiebbûlar Mecmuası*'nda (sy. 1, s. 5-46) "Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe" adlı makalesinin mukaddimesinde bu konuya yer vermiştir. Köprülü, çok defa halk edebiyatı veya yüksek zümre edebiyatı ile karıştırılan âşık edebiyatının ayrı bir edebiyat olarak kabul edilmesi gerektiğini kaydetmiştir. Ziya Gökalp ise *Türkçülüğün Esasları*'nda halk edebiyatının çeşitli bölümlerini ele almış, tekke ve saz şairlerinin eserleriyle türkü, mâni, Şah İsmail, Kerem ile Aslı hikâyelerini de halk edebiyatı genel adı altında toplamıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun da bu edebiyatı sadece manzum eserler olarak kabul etmiş, âşık, tekke ve folklor edebiyatlarına da halk edebiyatı içinde yer vermiştir. Âşık edebiyatı konusunda ilk ciddi eser, Fuad Köprülü'nün *Türk Saz Şairleri* adlı antolojisidir. Beş ana bölümden oluşan bu antolojide XVI-XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yetişen başlıca saz şairleri hakkında biyografik bilgilerle şiirlerin-

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ*'daki minyatürü (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 772, vr. 78^b)